COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I"
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE

Nr. 4 (LI)
Martie 2006

DILEMA APĂRARE - SECURITATE ŞI DILEMA PUTERE - SECURITATE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XXI-LEA

Sorin MOISE

C O N C L U Z I I

- *În abordarea principalelor tendințe în evoluția securității la începutul secolului al XXI-lea este necesară evidențierea aspectelor de ordin conceptual care vizează laturile politice şi militare ale securității.*
- *Deosebit de relevantă pentru definirea securității în circumstanțele actuale este identificarea surselor dilemei apărare-securitate, dintre care, raportul între natura mijloacelor militare şi dinamica relațiilor internaționale, pe de o parte, şi relația între apărarea militară şi securitatea națională, pe de altă parte, ocupă un loc important.*
- *Pentru definirea mediului internațional de securitate este necesar să cunoaştem sensurile dilemei putere-securitate, respectiv, care dintre actorii sistemului internațional se pronunță pentru putere şi care pentru securitate. Esențială în percepția asupra dilemei putere-securitate este descifrarea intențiilor statelor, pentru a cunoaşte care dintre ele luptă pentru revizionism şi care pentru păstrarea echilibrului.*

1. *Dilema apărare – securitate*

Analizând actualul sistem internațional observăm că principala sa caracteristică, anarhia, continuă să fie prezentă şi orice abordare teoretică a relațiilor internaționale trebuie să țină cont de această realitate.

În virtutea acestui fapt, statele vor continua să acumuleze puterea pentru a-şi spori securitatea, individual sau într-un sistem de alianțe, situație ce va genera, pe ansamblu, insecuritate, deoarece toți actorii implicați în această competiție acerbă pentru putere vor împărtăşi finalmente o dilemă a apărării, în care nesiguranța şi incertitudinea securității se vor accentua. Din această perspectivă, deținerea forței şi folosirea acesteia rămâne o trăsătură importantă a relațiilor internaționale. Aşa cum subliniază Robert Osgood, *„instrumentul prim al ordinii – forța armată – este totodată prima*

amenințare la adresa securității”. În consecință, acest paradox evidențiază că, și în circumstanțele actuale, puterea militară reprezintă esența securității pentru orice stat, indiferent de mărimea lui. În anarhie, statele au nevoie de puterea militară atât pentru nevoile proprii de securitate, cât şi pentru managementul de securitate al sistemului din care fac parte. Puterea obținută generează însă o dinamică proprie a contrasecurității, care amenință statele, ca entități individuale şi ordinea sistemului, în ansamblu. În continuare, Osgood susține că *„forța trebuie să fie la fel de esențială în politica internațională, ca şi alegerile în politica internă, într-o democrație bine organizată”*. Un alt cercetător, Hedley Bull, unul dintre susținătorii cei mai autorizați ai realismului tradițional, afirmă acelaşi lucru, folosind alți termeni: „*este de notorietate că ordinea internațională este lipsită de mecanisme pentru schimbarea paşnică şi dependentă de război, ca agent al schimbării pur şi simplu*”. La rândul său, Michael Haward, concluzionând asupra acestui subiect, menționează: *„forța reprezintă un element ineluctabil în relațiile internaționale, nu din cauza vreunei tendințe inerente a oamenilor de a o folosi, ci din cauză că posibilitatea folosirii ei există. Astfel, ea trebuie descurajată, controlată şi dacă orice altceva dă greş, folosită cu discriminare şi reținere”*. Acelaşi autor identifică un aspect al problematicii militare, care se confirmă deseori în relațiile internaționale şi anume: *„cei care nu folosesc forța se trezesc ei înşişi în mâna celor care nu renunță la ea”*. Analizând sursele dilemei apărării putem constata că o primă sursă o constituie natura mijloacelor militare şi, în al doilea rând, dinamica relațiilor internaționale, aceasta deoarece dezvoltarea mijloacelor militare are la bază o logică a tehnologiei diferită de logica relațiilor dintre state. Altfel spus, cunoştințele ştiințifice şi performanțele tehnologice se dezvoltă independent de particularitățile relațiilor internaționale, deşi acestea din urmă, indirect, pot exercita anumite presiuni asupra sectorului industrial pentru a se adapta la realizarea unor obiective externe, indispensabile interesului național proclamat. Realizarea unor astfel de obiective este posibilă deoarece distincția între tehnologia militară şi cea civilă este extrem de relativă, o economie performantă putând trece destul de rapid la producerea de material de război. Astfel, tehnologia din aviația civilă se poate reprofila pe construirea de bombardiere, buldozerele pot fi trecute la producția de tancuri, centralele nucleare pot produce bombe atomice, controlul traficului aerian poate fi transformat în mijloace antiaeriene etc. Un exemplu elocvent în această privință îl constituie trecerea economiei SUA de la producția de pace la cea de război în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Dilema apărării poate fi abordată şi din relația care există între apărarea militară şi securitatea națională, care nu presupune întotdeauna compatibilități depline. Plecând de la premiza că forța militară este justificată în mod deosebit prin necesitatea ei pentru securitatea națională, putem admite, din punct de vedere politic, că este oportun să considerăm că forța militară este în consonanță cu securitatea națională. Există însă şi situații când costurile apărării compromit alte obiective ale securității, iar riscurile apărării pot cântări mai mult decât amenințările pe care apărarea este menită să le descurajeze. Această situație poate fi exemplificată cel mai concludent prin politica de apărare promovată de URSS, care, datorită unor cheltuieli exagerate pentru apărare, nesusținute de o economie puternică, a generat în ultimă instanță insecuritatea sistemului politic contribuind, în final, la dispariția acestuia.

Sorin MOISE, licențiat în drept al Universității Bucureşti, diplomat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, absolvent al Colegiului Național de Apărare şi doctorand în cadrul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, a participat la numeroase colocvii şi simpozioane în domeniul securității internaționale, manifestând preocupări față de fenomenul mutațiilor ce se manifestă în dreptul internațional contemporan, ca urmare a evoluției conceptului de securitate.

La polul opus se află SUA, unde compatibilitatea dintre apărarea militară şi securitatea naţională, susţinută de o economie de piaţă puternic dezvoltată a permis menţinerea unui nivel ridicat de înzestrare cu tehnică militară performantă, forţele militare fiind susceptibile să susţină interesele globale ale SUA.

De asemenea, acolo unde statele au interese politice şi economice majore în menţinerea anumitor relaţii economice internaţionale, sunt momente în care puterea militară nu poate fi folosită pentru păstrarea unor avantaje. În acest sens, statele europene nu pot utiliza forţa militară pentru a-şi spori beneficiile de pe urma colaborării cu economia japoneză sau pentru a-şi proteja vulnerabilităţile ce decurg din ele.

Fără îndoială, una din provocările importante ale acestui început de secol o reprezintă pentru SUA modul de abordare şi rezolvare a dilemei apărării în condiţiile în care costurile apărării se vor amplifica având în vedere armamentul din noua generaţie ce trebuie realizat în scopul menţinerii credibilităţii, dar şi descurajării, în situaţia apariţiei a noi centre de putere.

2. Dilema putere - securitate

Aşa cum rezultă din analiza făcută anterior, în anarhie statele trebuie să se preocupe singure de propria lor securitate, în acest fel asigurându-se menţinerea şi perpetuarea valorilor politice şi sociale, propria bunăstare şi, în ultimă instanţă, supravieţuirea. Statele care nu reuşesc să-şi asigure securitatea riscă, în cel mai fericit caz, pierderea puterii, sau, în cel mai rău caz, pierderea independenţei, care poate conduce uneori la pierderea existenţei. Dorinţa statelor de a avea un nivel de securitate confortabil determină într-un mediu anarhic o luptă concurenţială, de multe ori caracterizată de conflicte, fapt ce constituie la nivel structural esenţa *dilemei putere-securitate.* Urmărind puterea şi securitatea pentru ele însele, statele ajung în cele din urmă să ameninţe interesele de putere şi securitate ale altor state. Aşa cum dilema apărării a apărut din teama de război, alimentată de natura mijloacelor militare, la fel dilema putere-securitate este generată de teama de înfrângere şi stimulată de potenţiala folosire a mijloacelor militare aflate în posesia altor actori.

Teoriile care analizează comportamentul statelor din perspectiva dilemei putere-securitate identifică două grupuri de state, pe de o parte, statele care luptă pentru putere şi de cealaltă parte statele care luptă pentru securitate. Statele din prima categorie sunt caracterizate de o competiţie directă, conştientă, ostilitatea fiind în acest caz deliberat manifestată, iar din a doua categorie fac parte statele care nu exclud conflictele din sistemul internaţional, dar percep ostilitatea ca fiind neintenţionată. Statele care aparţin primului grup sunt considerate a fi de dreapta sau stânga, cauzele comportamentului agresiv fiind explicate prin politica internă promovată, vădit antidemocratică, prin neîmplinirile istorice sau prin programele politice susţinute de lideri autoritari. Statele din cel de-al doilea grup sunt statele care au la bază doctrina liberală sau social-democrată, sunt bine intenţionate şi în general indiferente unele faţă de altele. De asemenea, important de relevat este faptul că între cele două tendinţe ce se manifestă în sistemul internaţional există aspecte ce determină ca lupta dintre ele să fie uneori înşelătoare, greu de delimitat, motiv pentru care dilema putere-securitate este hotărâtoare pentru strategia securităţii naţionale.

Cauzele insecurităţii trebuie identificate în dinamica structurală şi relaţională a statelor şi a sistemului internaţional care determină procedurile fragmentate de luare a deciziilor, neînţelegerile şi percepţiile greşite, cursa înarmărilor, precum şi complexitatea în sine a intereselor şi atitudinilor contradictorii existente într-un sistem de interdependenţă de amploare. Deosebirea dintre lupta pentru putere şi lupta pentru securitate este esenţială pentru înţelegerea dilemei putere-securitate, deoarece

ambele scot în evidență explicații diametral opuse asupra securității, în condițiile anarhiei, şi surprind de asemenea poziții politice diferite referitor la această problematică. În mod concret, dilema putere-securitate se rezumă în a depista motivația actorilor în sistemul respectiv, față de o problemă fundamentală a anarhiei, şi anume care state sunt pentru menținerea echilibrului şi care pentru revizionism. În condițiile în care în ambele situații forța armată este prezentă şi antrenată conform unei dinamici politice spre conflict, problema care se pune este cum putem diferenția statele care susțin echilibrul de cele care sunt pentru revizionism. Interesant de analizat este şi modul de implicare a factorului militar, care face ca deosebirea dintre cele două categorii de state să fie extrem de sensibilă şi generatoare de interpretări. În general, politica de apărare presupune o gamă variată de strategii militare. La limita minimă, apărarea poate folosi varianta activă când forțele armate sunt mobilizate pentru a opri inamicul pătruns pe teritoriul național al statului respectiv, iar la limita maximă, apărarea are ca obiectiv conceperea acelor acțiuni preventive care să răspundă unor amenințări potențiale în timp, prin eliminarea tuturor surselor de opoziție. Deşi cei care utilizează apărarea maximă susțin că acțiunea lor se încadrează în lupta pentru securitate, alții consideră că, dimpotrivă, un astfel de comportament se încadrează mai degrabă în modelul luptei pentru putere. În acelaşi timp, se apreciază că folosirea forței are un caracter agresiv atunci când aceasta este folosită în scopul schimbării echilibrului existent la un moment dat în sistem. În general, există tendința ca această situație să fie atribuită statelor revizioniste, motiv pentru care ele sunt stigmatizate fără să se țină cont că şi aceasta reprezintă o parte legitimă şi persistentă a dinamicii securității sistemului internațional. Este de înțeles că şi statele revizioniste au interese naționale legitime de securitate, pentru ele sistemul dominant fiind o amenințare la adresa securității lor naționale şi uneori şi la ordinea internă. Deoarece aceste state fac parte integrantă din sistemul anarhic ca şi statele aflate în echilibru, pentru înțelegerea evoluției de ansamblu a relațiilor internaționale, este necesar să se studieze şi mişcarea acestora, întrucât numai aşa se poate asigura o perspectivă sistemică demersului ştiințific întreprins. În cazul statelor revizioniste este interesant de analizat puterea de care acestea dispun la un anumit moment în dezvoltarea lor istorică. Este foarte important dacă sunt puteri mari sau puteri mici. În situația statelor mici, care îşi propun să promoveze revizionismul, şansa lor de a reuşi este condiționată de alinierea la revizionismul marilor puteri. Deşi Kenneth Waltz afirmă că statele mici nu contează în competiția dintre marile puteri, realitatea a demonstrat că uneori astfel de state pot exercita un impact deosebit asupra sistemului, determinând percepții şi reacții care depăşesc dimensiunea reală a statului în cauză.

Vietnamul, Afganistanul, Cuba sau Iranul sunt doar câteva exemple de state mici care au încercat să îşi extindă religios sau ideologic influența lor în regiunile de care aparțin, simbolizând şansele unei lupte care depăşea posibilitățile lor concrete. Un alt exemplu de state revizioniste slabe, care pot să-şi mărească puterea în cadrul sistemului îl constituie statele producătoare de petrol din Orientul Mijlociu care, prin monopolul care îl dețin asupra acestui zăcământ şi mai ales gruparea lor în organizații internaționale profesionale puternice, pot exercita presiuni asupra întregului sistem, generând crize politice şi economice grave, care afectează toate statele, indiferent de mărimea lor. Aceste aspecte se produc în condiții de independență accentuată, când puterile slabe exploatează forțe sectoriale ce se reflectă în chestiuni particulare.

Pe de altă parte, statele care reprezintă echilibrul sunt acelea ale căror valori interne şi structuri sunt sprijinite de modelul relațiilor din sistem. Tendința acestor state este de a menține pe cât de mult posibil o poziție avantajoasă în sistem. Deşi tind spre stabilitate, statele aflate în această situație nu pot păstra avantajele la nesfârşit. Aşa cum subliniază şi E. Carr, nicio mare putere nu are resurse inepuizabile pentru a susține succesul pe termen lung.

Este însă posibil ca modelul sistemului susținut de statele din zona echilibrului să reziste totuşi o perioadă nedeterminată în timp,

grație unui management eficient în ceea ce privește distribuția puterii și a bogăției, performanțele tehnologice și economice și, nu în ultimul rând, credibilității ideologice. Susan Stronge definește un astfel de stat prin noțiunea de *putere structurală,* a cărui principală caracteristică este capacitatea de a-și subordona strategia dezvoltării schimbărilor care se impun în contextul sistemului internațional respectiv. Fără îndoială, este cazul SUA, care, actualmente, reprezintă puterea dominantă în sistem și prin forța politică, economică, militară și culturală constituie un model, ce s-a impus cu autoritate în relațiile internaționale. Interesant de subliniat este și faptul că statele revizioniste urmăresc, la rândul lor, un minimum de obiective specifice statelor aflate în echilibru, în sensul că încearcă să conserve puterea pe care o dețin pentru a-și construi propria strategie de securitate.

În analiza care se face dilemei putere-securitate intervine la un moment dat o confuzie determinată de modul în care se face diferența între statele care luptă pentru modificarea echilibrului militar, identificată ca fiind luptă pentru putere, și statele care urmăresc menținerea echilibrului militar, acțiunea acestora fiind apreciată ca luptă pentru securitate. Mai concret, problema esențială care se pune în asemenea situație este de a stabili care state sunt agresive și care dintre ele au un comportament defensiv. Din această perspectivă apar două ambiguități care complică și mai mult lucrurile, ceea ce face ca distincția dintre cele două tipuri de comportament să fie greu de precizat. Prima ambiguitate se referă la separarea pozițiilor ofensive și defensive. Deoarece se consideră deseori că atacul este cea mai bună apărare și întrucât mijloacele militare pot fi folosite atât în scopuri ofensive, cât și defensive, statele sunt realmente derutate în evaluarea intențiilor reciproce. În măsura în care intențiile sunt calculate după capacități, profunda ambiguitate a mijloacelor militare împinge statele către presupunerea eventualității celei mai rele a comportamentului fiecăreia dintre ele. Revenim astfel la formula clasică a dilemei securității prin care măsurile defensive pe care statele le iau în scopul apărării sunt apreciate de ceilalți ca fiind potențial agresive și se reacționează în consecință. A doua ambiguitate este determinată de dezvoltarea tehnologică, care presupune creșterea continuă a performanței mijloacelor militare. Un aspect care trebuie subliniat este acela că dinamica sectorului militar funcționează independent de evoluția relațiilor politice. Deoarece capacitatea militară este comună atât luptei pentru putere, cât și luptei pentru securitate și ținând cont de remarca făcută anterior că aceasta are o dinamică separată de intențiile politice, semnalele de securitate percepute de state sunt neclare și le induc o stare de nesiguranță. Lupta pentru putere și lupta pentru securitate au ca numitor comun teama de înfrângere, situație ce determină statele care aparțin ambelor categorii să mențină o capacitate militară în măsură să răspundă amenințărilor care se profilează la un moment dat. Pentru a răspunde amenințărilor, statele trebuie să fie atente la orice schimbare produsă în domeniul militar la potențialii adversari, deoarece apariția unui dezechilibru major pe această linie, accentuează insecuritatea și, din acest punct de vedere, apar confuzii cauzate de intențiile reale ale celor implicați în acest proces.

Depistarea acestor intenții presupune stabilirea poziției în sistem a statului în cauză, respectiv dacă militează pentru modificarea echilibrului sau pentru modernizarea mijloacelor militare. Este un lucru binecunoscut că descoperirile tehnologice se materializează în producerea de noi arme, performante, care să țină pasul cu noutățile apărute în domeniul militar, ceea ce înseamnă că o astfel de preocupare se poate încadra mai bine în lupta pentru asigurarea securității. Întrucât este foarte greu să fie delimitate cele două tendințe, modificările realizate ca urmare a progresului tehnologic pot fi confundate cu schimbările inițiate în vederea echilibrării puterii militare.

Robert Jervis a analizat într-un studiu interesant consecințele ambiguității dintre puterea militară ofensivă și cea defensivă. Acesta susține că, în situația în care armele ofensive sunt dominante, iar diferența dintre armele ofensive și cele defensive nu poate fi realizată, predomină tendința de a acumula arme

ofensive, ceea ce înseamnă că atmosfera este instabilă, în aceste condiţii dilema putere-securitate amplificându-se. Dimpotrivă, atunci când se poate face diferenţa între armele ofensive şi defensive, situaţia este mai puţin tensionată, statele agresive sunt relativ uşor identificate prin genul de arme pe care şi le procură. De asemenea, atunci când apărarea predomină, iar diferenţa nu poate fi făcută, dilema putere-securitate este temperată de faptul că achiziţionarea de arme produce mai multă securitate pentru posesorii lor decât insecuritate pentru ceilalţi. Mai există şi situaţia când apărarea este dominantă, în acest caz diferenţa poate fi făcută, actorii implicaţi dezvăluindu-şi intenţiile prin însăşi natura desfăşurărilor lor militare, iar incertitudinile generate de lupta pentru securitate sunt menţinute la un nivel acceptabil. Acest ultim scenariu se încadrează în ceea ce cercetătorii contemporani numesc *apărare nonprotectoare.*

Având în vedere faptul că structura politică anarhică, specifică sistemului internaţional, va continua să existe şi să evolueze în termenii deja consacraţi, este puţin probabil ca dilema putere-securitate să-şi piardă din actualitate. Tehnologiile viitorului vor deschide noi oportunităţi militare, indiferent dacă se urmăreşte sau nu aplicarea lor în practică. Dilema apărării poate oferi argumente care să combată semnificativ dilema dintre putere şi securitate. Ambele dileme fiind legate între ele prin dinamica armelor, consecinţa este o contradicţie inevitabilă, ce nu poate rezolvată decât printr-o intervenţie deliberată pentru monitorizarea atentă a forţei militare.

PROPUNERI

- În contextul insuficientei abordări a subiectului, este oportună efectuarea unui studiu referitor la rolul forţei armate în contextul confruntărilor militare la începutul secolului XXI, precum şi elaborarea unor norme internaţionale, în cadrul ONU, care să permită delimitări între statele care luptă pentru securitate şi statele revizioniste.
- Este utilă organizarea, periodic, de întâlniri la cel mai înalt nivel la care să participe principalii actori ai scenei internaţionale – statele şi organizaţiile internaţionale, dar şi reprezentanţi ai unor societăţi transnaţionale sau organizaţii neguvernamentale, în scopul stabilirii de programe în domeniul securităţii care să conducă la detensionarea climatului mondial şi întărirea cooperării internaţionale.

COLOCVIU STRATEGIC este o publicaţie a Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate ce include rezumate ale temelor de cercetare ştiinţifică, conferinţelor, simpozioanelor, seminariilor, meselor rotunde, opinii şi puncte de vedere ale unor personalităţi din armată şi societate, din ţară şi străinătate, implicate în cercetarea ştiinţifică din domeniul securităţii.

Publicaţie realizată cu sprijinul Editurii şi Tipografiei Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”
Tehnoredactare computerizată: Mirela ATANASIU
Supliment al revistei *IMPACT STRATEGIC*
ISSN: 1841-7396; B: 141/1590/06

Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate
Şos. Panduri, nr. 68-72, Sector 5, Bucureşti
Telefon: 319.56.04, Fax 319.55.93
e-mail: cssas@unap.ro
http://cssas.unap.ro